

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

HOÀNG THỊ THU HƯƠNG

NGHỆ THUẬT TIỂU THUYẾT NGUYỄN XUÂN KHÁNH
QUA “ĐỘI GẠO LÊN CHÙA”

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGỮ VĂN

Thái Nguyên – Năm 2013

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

HOÀNG THỊ THU HƯƠNG

NGHỆ THUẬT TIỂU THUYẾT
NGUYỄN XUÂN KHÁNH QUA “ĐỘI GẠO LÊN CHÙA”

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGỮ VĂN

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC

PGS.TS TRỊNH BÁ ĐÌNH

Thái Nguyên – Năm 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi, là kết quả hoạt động nghiêm túc, tìm tòi trong quá trình nghiên cứu của tôi. Các nội dung nêu trong luận văn là trung thực và chưa từng được công bố trong bất kỳ công trình nào khác.

Thái Nguyên, tháng 4, năm 2013

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Thu Hương

LỜI CẢM ƠN

Hoàn thành luận văn, tôi xin gửi lời tri ân sâu sắc đến PGS.TS Trịnh Bá Đình - người thầy đã tận tình giúp đỡ, hướng dẫn tôi trong suốt quá trình nghiên cứu bằng một tinh thần khoa học nhiệt thành và nghiêm túc.

Nhân dịp này, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới các thầy cô giáo khoa Ngữ văn, khoa Sau đại học - Trường Đại học sư phạm Thái Nguyên đã giảng dạy và giúp đỡ tôi hoàn thành khoá học.

Cuối cùng tôi xin chân thành cảm ơn gia đình, bạn bè và đồng nghiệp đã quan tâm động viên, khích lệ, giúp đỡ tôi trong suốt thời gian học tập và nghiên cứu.

Với trình độ và kiến thức hạn chế của người viết, luận văn chắc chắn không tránh khỏi những thiếu sót. Kính mong nhận được sự lượng thứ và góp ý chân thành của các thầy, cô giáo cùng bạn bè đồng nghiệp đã quan tâm đến vấn đề được tìm hiểu trong luận văn. Tôi xin trân trọng cảm ơn!

Thái Nguyên, tháng 4 năm 2013.

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Thu Hương

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề	3
3. Nhiệm vụ và mục đích nghiên cứu	6
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	7
5. Phương pháp nghiên cứu.....	7
6. Đóng góp của luận văn.....	7
7. Cấu trúc của luận văn	7
NỘI DUNG	9
<u>Chương 1: HAI XU HƯỚNG TIỂU THUYẾT VIỆT NAM ĐƯƠNG ĐẠI VÀ SÁNG TÁC CỦA NGUYỄN XUÂN KHÁNH</u>	9
1.1. Hai xu hướng đổi mới của tiểu thuyết.....	9
1.1.1. Xu hướng “hiện đại hóa” triệt để	11
1.1.2. Xu hướng đổi mới dựa trên lối viết truyền thống.....	20
1.2. Quá trình sáng tác và quan niệm nghệ thuật của Nguyễn Xuân Khánh ..	27
1.2.1. Quá trình sáng tác.....	27
1.2.2. Quan niệm về nghệ thuật tiểu thuyết của Nguyễn Xuân Khánh.....	34
1.2.3. Vài nét về hoàn cảnh sáng tác tiểu thuyết <i>Đội gạo lên chùa</i>	36
<u>Chương 2: NGHỆ THUẬT XÂY DỰNG NHÂN VẬT TRONG TIỂU THUYẾT <i>ĐỘI GẠO LÊN CHÙA</i></u>	38
2.1. Khái niệm nhân vật tiểu thuyết	38
2.2. Các kiểu nhân vật trong <i>Đội gạo lên chùa</i>	41
2.2.1 Nhân vật hành động “tuỳ duyên”	41
2.2.2. Nhân vật tư tưởng.....	48
2.2.3. Nhân vật bản năng.....	51

2.2.4. Các nhân vật khác	54
2.3. Nghệ thuật thể hiện nhân vật.....	56
2.3.1. Nghệ thuật thể hiện nhân vật qua miêu tả ngoại hình.....	56
2.3.2. Nghệ thuật thể hiện nhân vật qua miêu tả nội tâm.....	60
2.3.3. Nghệ thuật thể hiện số phận nhân vật	65
Chương 3: NGHỆ THUẬT KẾT CẤU VÀ TỰ SỰ	72
3.1. Nghệ thuật kết cấu.....	72
3.1.1. Mở đầu và kết thúc tiểu thuyết <i>Đội gạo lên chùa</i>	72
3.1.2. Tổ chức kết cấu cốt truyện	74
3.2. Nghệ thuật tự sự	81
3.2.1. Điểm nhìn tự sự.....	81
3.2.2 Vị thế và ngôn ngữ người kể chuyện.....	83
3.2.3. Các yếu tố kì ảo, ẩn dụ, tượng trưng	88
KẾT LUẬN	93
THƯ MỤC TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	96

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Với lịch sử hơn 4000 năm dựng nước và giữ nước, dân tộc Việt Nam đã trải qua nhiều biến cố, thăng trầm song cũng đầy hào hùng. Trong quá trình sinh tồn, việc giữ gìn bản sắc văn hoá người Việt luôn được quan tâm. Do đó, mảng đề tài viết về lịch sử - văn hoá luôn thu hút sự quan tâm, chú ý của các nhà văn và độc giả.

Trong khoảng thời gian từ 1945 đến thời kỳ Đổi mới, văn học ưu tiên cho các vấn đề thời sự nên tiểu thuyết lịch sử ít được chú trọng. Sau Đại hội Đảng VI (1986) với tinh thần đổi mới “nhìn thẳng vào sự thật, đánh giá đúng sự thật, nói rõ sự thật” văn học Việt Nam đã có những bước phát triển mạnh về văn xuôi. Trong đó, tiểu thuyết lịch sử không còn bị bó buộc, chi phối bởi nhiệm vụ chính trị mà được tự do sáng tác. Vì thế, tiểu thuyết lịch sử giai đoạn này gặt hái được nhiều thành công với nhiều cây bút tên tuổi như Hoàng Quốc Hải, Võ Thị Hảo, Nguyễn Xuân Khánh,... Các tác giả tiểu thuyết lịch sử thời kỳ Đổi mới đã có nhiều thử nghiệm, cách tân nhằm đem lại sự chuyển biến mới mẻ, sâu sắc về tư tưởng và nghệ thuật tiểu thuyết. Việc tìm hiểu tiểu thuyết nói chung và tiểu thuyết lịch sử nói riêng là đề tài thời sự và được sự quan tâm sát sao của giới nghiên cứu văn học nước nhà.

1.2. Nguyễn Xuân Khánh sáng tác từ cuộc kháng chiến chống Mỹ nhưng phải sang thập kỷ đầu của thế kỷ XXI mới được biết đến như một cây bút tiểu thuyết hàng đầu của văn học Việt Nam hiện đại. Tiểu thuyết gia “lão thành” này đã lần lượt “trình làng” bộ ba tiểu thuyết lịch sử - văn hoá đồ sộ: *Hồ Quý Ly* (2000), *Mẫu thượng ngàn* (2006) và *Đội Gạo lên chùa* (2011).

Về tiểu thuyết lịch sử, Nguyễn Xuân Khánh quan niệm “Lịch sử là cái kho tàng chứa đựng những mơ ước ẩn ngấm của cái vô thức tập thể của cộng đồng dân tộc. Viết về lịch sử ta có thể tìm hiểu dân tộc ta sâu hơn. Văn hoá

Việt cũng là vấn đề nằm trong dòng ấy, nhất là văn hoá làng xã” (“Chúng ta là những người nhà quê”, Báo *Tuổi trẻ*, số ra ngày 16-7-2006). Do đó, *Đội gạo lên chùa* tiếp tục mạch tự sự văn hoá - lịch sử trong *Hồ quý Ly* và *Mẫu thượng ngàn*. Tác phẩm viết về ảnh hưởng của văn hoá Phật giáo trong đời sống người dân nông nghiệp Bắc Bộ, qua những biến thiên của lịch sử Việt Nam gần như trải dài suốt thế kỷ XX, từ công cuộc xây dựng và khai hoá của thực dân Pháp, cuộc kháng chiến chống Pháp, đến cải cách ruộng đất, kháng chiến chống đế quốc Mỹ, những ngày đầu thống nhất đất nước... *Đội gạo lên chùa* vừa ra đời đã nhận được sự đánh giá cao của giới nghiên cứu phê bình, báo chí và sự đón nhận nồng nhiệt của nhiều độc giả yêu văn học. Sự thành công của tác phẩm được ghi nhận bằng các giải thưởng cao nhất của Hội nhà văn Việt Nam 2011, Hội nhà văn Hà Nội 2011. Và chỉ sau khi “xuất xưởng” hai tháng, nhà xuất bản Phụ Nữ đã chuẩn bị tái bản để đáp ứng đòi hỏi của độc giả.

1.3. *Đội gạo lên chùa* ra mắt bạn đọc khi nhà văn Nguyễn Xuân Khánh gần 80 tuổi, đã cho ta thấy được bút lực dồi dào, khả năng sáng tạo đáng kính nể của nhà văn. Ngay sau khi xuất bản, tiểu thuyết *Đội gạo lên chùa* đã thu hút được sự quan tâm chú ý của xã hội và trở thành một trong những tác phẩm thành công nhất của thể loại tiểu thuyết đương đại. Làm nên thành công của *Đội gạo lên chùa* không chỉ có nội dung tư tưởng mà còn có cả những yếu tố hình thức nghệ thuật đặc sắc để truyền tải những tư tưởng đó. Sẽ thật thiếu sót khi chúng ta chỉ quan tâm tới nội dung mà quên mất những sáng tạo, đóng góp của tác giả về mặt nghệ thuật. Do đó, tìm hiểu Nghệ thuật tiểu thuyết Nguyễn Xuân Khánh qua tác phẩm *Đội gạo lên chùa* là một công việc cần thiết, giúp ta nhìn nhận tác phẩm một cách toàn diện. Qua đó cũng chỉ ra được tài năng của nhà văn, những đóng góp quan trọng của Nguyễn Xuân Khánh cho nền tiểu thuyết Việt Nam thời kỳ đổi mới.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Vài nét về tác giả

Nguyễn Xuân Khánh sinh năm 1933, bút danh là Đào Nguyễn, quê gốc ở làng Cổ Nhuế - Từ Liêm - Hà Nội. Năm 1953 vào bộ đội sau đó ông làm việc tại tạp chí *Văn nghệ quân đội* rồi *Báo Thiếu niên Tiền Phong*. Nguyễn Xuân Khánh là một cây bút khá đa dạng, ông sáng tác truyện ngắn, kịch, tiểu thuyết và dịch thuật, trong đó có thể kể đến:

- *Rừng sâu* (tập truyện ngắn, Nxb Văn học, 1962),
- *Miền hoang tưởng* (tiểu thuyết, Nxb Đà Nẵng, 1990),
- *Hai đứa trẻ và con chó Mèo xóm núi* (Nxb Nhi đồng, Hà Nội, 2002),
- *Mưa quê* (Nxb Nhi đồng, Hà Nội, 2003).

- *Hồ Quý Ly* (tiểu thuyết), 2000. Tác phẩm này nhận được một loạt các giải thưởng: Giải thưởng Cuộc thi tiểu thuyết (1998 - 2000) của Hội nhà văn Việt Nam; Giải thưởng của Hội nhà văn Hà Nội 2001; Giải thưởng Mai vàng của Báo Người lao động, 2001; Giải thưởng Thăng Long của Ủy ban nhân dân thành phố Hà Nội, 2002.

- *Mẫu thượng ngàn* (tiểu thuyết), 2006. Giải thưởng Hội nhà văn Hà Nội, 2006; Giải thưởng văn Doanh nhân, 2007.

- *Đội gạo lên chùa* (tiểu thuyết), 2011. Giải thưởng Hội nhà văn Việt Nam, 2011; Giải thưởng Hội nhà văn Hà Nội 2011.

- Và nhiều tác phẩm dịch.

Nguyễn Xuân Khánh tuy sáng tác không nhiều nhưng những tác phẩm của nhà văn thực sự là những viên ngọc quý của thể loại tiểu thuyết lịch sử nói riêng và của văn học Việt Nam thời kỳ đổi mới nói chung.

2.2. Các bài viết có liên quan tới tác phẩm *Đội gạo lên chùa*

Tiểu thuyết *Đội gạo lên chùa* được sáng tác khi nhà văn Nguyễn Xuân Khánh đã ở cái tuổi “xưa nay hiếm”, sự thành công của tác phẩm một lần nữa

đã góp phần khẳng định tên tuổi và tài năng của ông trong nền tiểu thuyết Việt Nam hiện đại. Tác phẩm vừa ra mắt đã thành sự kiện:

- Ngày 20 tháng 6 năm 2011 Hội nhà văn Hà Nội và Nhà xuất bản Phụ Nữ tổ chức giới thiệu và tọa đàm tiểu thuyết *Đội gạo lên chùa* của nhà văn Nguyễn Xuân Khánh. Nội bật trong cuộc tọa đàm này là một số ý kiến sau:

+ Nhà văn Hoàng Quốc Hải một người tâm huyết với loại tiểu thuyết lịch sử đã nêu những điều tâm đắc của mình về tiểu thuyết *Đội gạo lên chùa* của tác giả Nguyễn Xuân Khánh: “Anh luôn đụng đến những vấn đề bản chất của văn hoá Việt, đó là *Mẫu thượng ngàn* - hiện tượng văn hoá thuần Việt; và giờ đây là đạo Phật - hiện tượng văn hoá du nhập nhưng đã được Việt hoá. *Đội gạo lên chùa* cũng là lời cảnh báo về những giá trị cốt yếu, sâu thẳm, đẹp đẽ của văn hoá Việt đang bị phá huỷ, đang dần biến mất”[21].

+ Nhà nghiên cứu trẻ Phạm Xuân Thạch nhìn nhận ở một góc độ khác - góc độ hình thức thể loại đã chỉ ra sự độc đáo của *Đội gạo lên chùa* trong tương quan sự phát triển của tiểu thuyết hiện đại. Đó là “Nguyễn Xuân Khánh là một trường hợp độc đáo khi mọi sự thể nghiệm, đột phá về hình thức đã trở nên bão hoà thì ông lại trở về với dạng sơ khai của tiểu thuyết: tiểu thuyết truyền thống”[21].

Không chỉ nhìn nhận nhận ở hình thức thể loại, Phạm Xuân Thạch còn chỉ ra rằng, tiểu thuyết *Đội gạo lên chùa* cho ta cái nhìn sâu sắc hơn về các giá trị văn hoá, tinh thần của người Việt trong sự vận động của lịch sử. Đó là “Tiểu thuyết của Nguyễn Xuân Khánh giống như một “kẻ cạnh tranh” của sử học, nó buộc chúng ta phải nhìn hiện thực lịch sử với một con mắt phức tạp hơn. Nó buộc ta phải suy tư về những nền móng của sự tồn tại bền bỉ của làng xã ở đồng bằng Bắc Bộ, những cơ chế tự điều tiết về mặt tinh thần và về cả những gì đã bị những sự vận động của lịch sử tàn phá...”(trang bìa 4 - Tiểu thuyết *Đội gạo lên chùa*).